

Панченко О. Г.,
помічник-консультант, адвокат
Комітету з питань запобігання і протидії корупції
Верховної Ради України

КЛАСИФІКАЦІЯ ОБ'ЄКТІВ ЗЛОЧИНУ У КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ПОЛОЖЕННЯХ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

CLASSIFICATION OF CRIME OBJECTS IN THE CONCEPTUAL POSITIONS OF THE THEORY OF STATE AND LAW

У статті досліджується специфіка філософсько-правової класифікації злочину у концептуальних положеннях теорії держави і права. Проаналізовано категоріальну класифікацію системи об'єктів злочину як структуровано вертикальну і структуровано горизонтальну, що дозволило розподілити злочини на злочини безпосередні, видові, родові, загальні.

Показано, що загальним об'єктом злочину традиційно у концептуальних положеннях теорії держави і права називають усю сукупність суспільних відносин, які охороняються за кримінальним законом. Родовим об'єктом злочину вважається певне коло однорідних за економічним, соціальним, політичним змістом суспільних відносин, які з певних причин мають охоронятися єдиним комплексом правових норм.

Зроблено узагальнення, що видовий об'єкт злочину – це сукупність суспільних відносин всередині родового об'єкта, які відображають один і той самий інтерес учасників таких відносин або висловлюють хоча й неідентичні, однак тісно взаємопов'язані інтереси. Безпосереднім об'єктом злочину вважають ті конкретно суспільні відносини, що поставлені законодавцем під охорону певної правової норми.

Показано, що структуровано горизонтальні об'єкти злочину розподіляють на безпосередньо головний і безпосередньо додатковий. Простежено, що під безпосередньо головним об'єктом злочину розуміють ті суспільні відносини, порушення яких становить соціальне наповнення злочину і для охорони яких існує правова норма, що передбачає відповідальність за вчинення злочину. Під безпосередньо додатковим об'єктом злочину передбачають ті суспільні відносини, посягання на які не становлять змісту злочину, однак вчиненням такого злочину завжди заподіюється шкода. Зроблено висновок, що вивчення поняття злочину в рамках концептуальних понять теорії держави і права обґрунтовується предметом її дослідження.

Основоположними питаннями у такому контексті постала проблематика того, якими саме є правові факти, що залежно від результату можна категоріально класифікувати на правотвірні, правозмінювані і правозупиняючі. Доведено, що найбільш вагомим за значенням є розподіл правових фактів за їхнім індивідуальним зв'язком із учасниками правовідносин. Таким чином, за категоріальною закономірністю концепції теорії держави і права неправомірні дії розподіляються на, по-перше, правопорушення, тобто злочини і проступки; і по-друге, на об'єктивно протиправні діяння.

Ключові слова: *структуровано горизонтальні об'єкти злочину, структуровано вертикальні об'єкти злочину, понятійно-категоріальний апарат теорії держави і права, девіація, правотвірні, правозмінювані і правозупиняючі правові факти.*

The article examines the specifics of the philosophical and legal classification of crime in the conceptual positions of the theory of state and law. The categorical classification of the objects of the crime system as structured vertically and structured horizontally, which allowed distribution of crimes directly, kind, generic, general, was analyzed. It is shown that the general object of the crime is traditionally in the conceptual positions of the theory of state and law called the whole set of social relations, which are protected by criminal law.

The generic object of the crime is a certain circle of homogeneous economic, social, political content of social relations, which, for some reason, should be protected by a single set of legal norms. It is made general that the specific object of a crime is a set of social relations within the generic object, which reflect the same interest of the participants in such relations or express though the non-identical, but closely interrelated interests.

The direct object of the crime is those specifically social relations, set by the legislator under the protection of a certain legal norm. It is shown that structured horizontal objects of crime are distributed directly to the main and directly additional. It is traced that under the direct object of the crime is understood those social relations, the violation of which is the social content of the crime and for the protection of which there is a legal norm, which implies responsibility for the commission of the crime.

Under the direct additional object of the crime are those social relations, the encroachment on which does not constitute the content of the crime, but the commission of such a crime is always caused damage. It is concluded that the study of the concept of crime within the conceptual concepts of the theory of state and law is justified by the subject of its study. The fundamental questions in this context arose the problem of what exactly is the legal facts, which, depending on the result, can be classified categorically into legal, lawful, and law-stopping. It is proved that the most important is the distribution of legal facts by their individual connection with the participants in the legal relationship. Thus, according to the categorical regularity of concepts of the theory of state and law, wrongful actions are divided, first, into offenses, that is, crimes and misdemeanors; and secondly, on objectively unlawful acts.

Key words: *horizontal objects of a crime are structured, Vertical objects of a crime are structured, conceptual-categorical apparatus of the theory of state and law, deviation, right-wing, legitimate and law-stopping legal facts.*

Постановка проблеми. Серед правових категорій у теорії злочину статус вихідних становлять поняття «злочин», який має такі правові категорії як «суспільна небезпека», «провина», «протиправність», «малозначність», «караність». Ці правові категорії відобра-

жають такі ознаки поняття злочину, що визначають всі інші сторони, конкретизуючи його, оскільки сприяють виявленню характерологічних ознак злочину. Згадані правові категорії наступного від вихідного рівня поняття злочину виступають як основні

одиниці в аналізі «суспільно небезпечної дія (чи бездіяльності), що чинить, заподіює зло людям» [1; 2].

Мета статті. З'ясувати класифікаційну специфіку об'єктів злочину у концептуальних положеннях теорії держави і права.

Вступ. Роботу автор розпочинає із розгляду концептуальних позицій теорії держави і права класифікації об'єктів злочину як, наприклад, структуровано горизонтальні та структуровано вертикальні.

Беручи до уваги таку категоріальну класифікацію, система об'єктів злочину структуровано вертикальна розподілиться на злочини безпосередні, видові, родові, загальні. Загальним об'єктом злочину традиційно у концептуальних положеннях теорії держави і права називають усю сукупність суспільних відносин, які охороняються за кримінальним законом. Родовим об'єктом злочину вважається певне коло однорідних за економічним, соціальним, політичним змістом суспільних відносин, які з певних причин мають охоронятися єдиним комплексом правових норм. Видовий об'єкт злочину – це сукупність суспільних відносин всередині родового об'єкта, які відображають один і той самий інтерес учасників таких відносин або висловлюють хоча й неіdentичні, однак тісно взаємопов'язані інтереси. Безпосереднім об'єктом злочину вважають ті конкретно суспільні відносини, що поставлені законодавцем під охорону певної правової норми.

Структуровано горизонтальні об'єкти злочину розподіляють на безпосередньо головний і безпосередньо додатковий. Під безпосередньо головним об'єктом злочину розуміють ті суспільні відносини, порушення яких становить соціальне наповнення злочину і для охорони яких існує правова норма, що передбачає відповідальність за вчинення злочину. Під безпосередньо додатковим об'єктом злочину передбачають ті суспільні відносини, посягання на які не становлять змісту злочину, однак вчиненням такого злочину завжди заподіюється шкода.

Щодо концептуальних положень теорії держави і права, то вони потребують окремих досліджень поняття злочину не в рамках певних напрямів, наприклад філософському, соціологічному та інших, а у комплексному дослідженні фундаментально-базових категорій теорії держави і права.

Вивчення поняття злочину в рамках концептуальних понять теорії держави і права обґрунтовується предметом її дослідження. Основоположними питаннями у такому контексті постануть проблематика того, якими саме є правові факти, що залежно від результату можна категоріально класифікувати на правотвірні, правозмінювані і правозупиняючі.

Найбільш вагомим за значенням є розподіл правових фактів за їхнім індивідуальним зв'язком з учасниками правовідносин. За положеннями теорії держави і права на такому концептуальному підґрунті виокремлюють, по-перше, правові дії; по-друге, правові події. Таку категоріальну закономірність дії можна назвати правомірною, тобто класифікаційно автор виокремлює такі дії, що є відповідними до правових приписів і не порушують їх; і такими,

що є неправомірними, тобто дії, які не відповідають правовим вимогам, порушуючи їх.

За категоріальною закономірністю концепцій теорії держави і права правомірні дії розподіляються на 1) правопорушення – злочини і проступки; і 2) об'єктивно протиправні діяння. Розглядаючи такі фундаментально-базові категорії, можемо стверджувати, що різниця між ними полягає в тому, що правопорушення перетинаються з іншими правовідносинами – кримінальними, адміністративними та ін., а протиправне діяння об'єктивно не несе правової відповідальності. Отже, це ще раз вказує, що злочин є фундаментально-базовою категорією теорією держави і права [3].

Поняття «категорія» в даний час викликає наукові дискусії [4; 5; 6; 7; 8; 9]. У науці виділяють філософські, соціологічні, правові та ін. підходи до осмислення категорії злочину. Філософія з науково узагальнених позицій пояснює суспільне життя у всій сукупності, внутрішній взаємозалежності і взаємодії сторін, відносин, процесів. Філософія вивчає найбільш загальні закономірності суспільного розвитку, включаючи ті, які входять до понятійно-категоріального апарату теорії держави і права. Філософія досліджує такі суспільні явища, як право і держава, не для того, щоб підмінити теорію держави і права, а з тим, щоб, спираючись на критеріальні закономірності, визначити місце державно-правової надбудови у розвитку суспільства. Таким чином, філософія слугує теоретичною базою і методологічним орієнтиром для всіх правових і суспільних наук.

З іншого боку, усвідомлення правових явищ із позицій філософії слугує критеріальні закономірності творчого розвитку теорії держави і права та для подальшого вдосконалення чинного законодавства, зміцнення законності. На основі досягнень філософсько-світоглядної концепції можуть бути розкриті сутність злочину, злочинності і покарання, встановлені закономірності трансформації поняття і ознак злочину, злочинності і покарання, механізми їхнього функціонування, форми їх регулюючого впливу на суспільні відносини. На базі філософії розробляються понятійно-категоріальний апарат теорії держави і права та інших правових наук [10, с. 11].

Генезис, зміст, функціональне призначення держави і права є об'єктом пильної уваги й сучасної науки соціології [12, с. 13]. Соціологія – це наука про суспільство та закони його розвитку як цілісна система й окремі соціальні інститути, процеси і групи, що розглядаються в їхньому зв'язку з суспільним цілим. Соціологія не може обійти такі найважливіші елементи соціуму, як держава і право (зокрема, положення про злочин, злочинність і покарання).

Специфіка соціологічного підходу до девіацій, тобто соціальна поведінка, що відхиляється від тієї, що вважається нормальною чи соціально прийнятною у суспільстві або в соціальному контексті, на відміну від кримінологічного або правничого, полягає в його принциповій багатовимірності, що дозволить вийти за межі площинного охоплення феномена правопорушення в термінологічній систе-

мі «законослухняність – правопорушення» і сягнути великого за обсягом, глибокого за змістом бачення соціальної девіації в дюркгеймівському трактуванні цього слова, тобто як поведінкової дисфункції амбівалентного характеру [14].

Оскільки соціологія і соціологія права розглядає дійсні соціальні відносини, які виникають навколо норм права, вона вивчає не лише юридичні злочини, а й фактичні. Фактичні злочини – це насильницькі дії, що прирікають людей на смерть, матеріальні нестатки і фізичні страждання, однак не зафіксовані законодавчо як злочини. Наприклад, репресії до інакомислячих з боку тоталітарної держави і стосовно політичних та ідеологічних противників. До ознак репресій як фактичних злочинів можна віднести невинність жертв, розправу з людьми на основі доносів, створення особливих груп розправи і спеціального режиму утримання репресованих, витонченість фізичних покарань, приховування відомостей про долю репресованих та інші порушення прав і свобод людини [12]. Також до фактичних злочинів належать і насильство в тіньовій економіці, яка являє собою заборонені законом форми виробничої діяльності. Соціологія розглядає злочинність крізь призму соціальної поведінки, тобто як специфічну кримінальну поведінку, яка набуває форм професійної злочинності [15].

Досліджуючи поняття злочину як критеріальну закономірність, автор доходить висновку, що майже весь масив потрактувань і наукових визначень теорії держави і права мають ознаки догматичності, що зафіксовано у відповідному кодексі – кримінальному [2, 7, 96, 97, 98, 101, 102].

Однак варто наголосити, що саме Кримінальний кодекс України ставить завдання практичні, і тому цілком зрозуміло, що визначення злочину як критеріальної закономірності теорії держави і права лише відтворюють кримінальні положення, які також мають практичне спрямування, характерне саме для кримінальної політики, однак не завжди прийнятне для теорії злочину у концептуальних положеннях теорії держави і права.

Для визначення поняття «злочин» як критеріальної закономірності теорії держави і права склалася достатньо чітка позиція з цієї проблематики: більшість дослідників сходяться на думці [16, с. 17], що обов'язковими ознаками злочину є суспільна небезпека і протиправність діяння. Законодавче визначення злочину сформульовано в Кримінальному кодексі України: «Стаття 11. Поняття злочину. 1. Злочином є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину» [2]. Кримінальний кодекс встановлює кілька ознак злочину: суспільно небезпечне винне діяння, протиправність, караність діяння та інше.

Якщо розглядати суто філософсько-правовий аспект співвідношення позицій критеріальних закономірностей злочину у теорії держави і права, то слід зробити висновок, що правова дефініція містить філософські ознаки – вину і карність. Винність є необхідною ознакою протиправності, оскільки

ознака провини включена до кожного складу злочину. Караність діяння супроводжує характерологічної особливості «злочинності діяння». Зрозуміло, що ситуація, за якої була відсутня б санкція просто немислима, про таку недбалість законодавця не слід навіть і говорити.

Важливе місце як у змістовно-правовому, так і у формально-доктринальному аспектах теорії держави і права посідає розв'язання питання про співвідношення філософсько-правових понять суспільної небезпеки і протиправності діяння. Справа в тому, що ознака протиправності можна трактувати по-різному. По-перше, протиправністю, тобто невідповідністю правовим нормам, закону, порушення їх незаконність, слід вважати лише суспільно небезпечні дії, тому що якщо відсутні ознаки суспільної небезпеки, отже, й немає злочину. По-друге, поняття заборонених діянь слід трактувати у формальному сенсі.

Для визнання діяння як заборонене потрібна умова, щоб це формально містило склад будь-якого злочину. Діяння визнається протиправним, якщо до закону включена відповідна норма. Разом з тим багато статей кримінального законодавства містять кримінально-правові заборони, які звертаються до нормативно-правових актів. У такому контексті вбачається нагальним питання про наявну об'єктивну залежність між змінами в системі критеріальних закономірностей теорії держави і права і належністю до кримінальної протиправності.

Така концептуальна проблематика побічно перетинається з встановленням правової сили закону, що є однією з фундаментальних положень теорії держави і права. Під час дослідження формально-логічної структури меж дії закону в часі і просторі можемо зробити висновок, що норми правових галузей деталізують ознаки критеріальних закономірностей теорії держави і права щодо поняття злочину.

Висновки. Аналізуючи критеріальні закономірності злочину, привертає увагу той факт, що якщо погодитися з тим, що в нормах іншої галузевої належності містяться ознаки злочину, то у разі зміни окремих положень, що утворюють правову заборону в іншій неправовій галузі, можлива часткова або навіть повна декриміналізація діяння, що дозволить стверджувати про зворотну силу закону.

На погляд автора, таке трактування співвідношення кримінального закону з нормативними приписами інших галузей має бути виключена, тому що ознаки складу злочину встановлені безпосередньо в кримінальному законі. Протиправні діяння, відповідальність за які встановлюється за допомогою кримінального закону, нерідко називають злочинами зі змішаною протиправністю, оскільки кримінально-правову заборону формулюють за допомогою заборони в іншій галузі. Для застосування кримінального закону в таких випадках необхідно, щоб були порушені норми іншої галузевої належності.

У зв'язку з цим виникає певне коло концептуальних проблем формально-логічного характеру, які повинні бути вирішені саме на законодавчому рівні: по-перше, встановлення переліку нормативно-пра-

вових актів, які визначають протиправність діянь; по-друге, визначення меж дії нормативно-правових актів; по-третє, з'ясування несуперечливості нормативно-правових актів.

У контексті критеріальних закономірностей злочину у теорії держави і права вирішення питання переліку нормативно-правових актів хоча й є очевидним, однак на сьогодні залишається нереалізованим. Встановлення переліку нормативно-правових актів, що деталізують закон, передбачає прийняття важли-

вого системного вирішення філософсько-правового характеру щодо рівня диспозиції правової норми.

Йдеться про надання права деталізації правової заборони не лише національним законодавством, а й іншим суб'єктам права, які продукують нормативно-правові акти. Така правомочність має бути закріплена спеціальним законом держави. Розв'язання проблематики визначення меж дії нормативно-правових актів має суттєве значення для концептуальних положень теорії держави і права.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Тлумачний словник з теорії держави і права; авт.-упоряд. К.Г. Волинка. 3-тє вид. Київ : Магістр, 2017.
2. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
3. Гусарев С., Колодій А. Фундаменталізація теорії держави і права. *Право України*. 2009. № 4. С. 194–196.
4. Тімочко О.Ю. Методологічні аспекти юридичної науки теорії держави і права. *Держава і право*. 2006. Вип. 34. С. 99–104.
5. Теліпко В.Е. Універсальна теорія держави і права. Київ : Біноватор, 2007. 512 с.
6. Кельзен Г. Чисте правознавство. Проблема справедливості; пер. з нім. О. Мокровольського. 3-тє вид. Київ: Юніверс, 2014.
7. Тополь Ю.О. Джерело та форма права: поняття, зміст та співвідношення. *Університетські наукові записки*. 2017. № 1.
8. Луців О. «Формальні» концепції верховенства права у сучасній науковій літературі. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2013. Вип. 57. С. 60–67.
9. Погребняк С. Принцип верховенства права: деякі теоретичні проблеми. *Вісник Академії правових наук України*. 2016. № 1 (44). С. 26–36.
10. Рабінович П.М., Добрянський С.П., Гудима Д.А. та інші. Філософія права: проблеми та підходи; за заг. ред. П.М. Рабіновича. Львів : Льв. нац. ун-т ім. І. Франка, 2005. 332 с.
11. Жебровська К.А. Правові цінності у взаємодії правових систем : 12.00.01 / Жебровська Кристина Артаківна. Одеська юридична академія. Одеса, 2017. 222 с.
12. Мартинов А.Ю. Історична соціологія (циклічна парадигма): монографія. Національний університет внутрішніх справ, Українське товариство сприяння соціальним інноваціям. Київ : Рада, 2014. 288 с.
13. Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика. Соціальні причини занепаду античної культури; пер. з нім., післям. та комент. О. Погорілого. Київ, 1998. С. 7–32.
14. Дюркгайм Е. Первісні форми релігійного життя: Тотемна система в Австралії. Київ : Юніверс, 2002. 423 с.
15. Яковюк І.В. Правові основи європейської інтеграції та її вплив на державно-правовий розвиток України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01, 12.00.11 / Іван Васильович Яковюк. Харків, 2014. 474 с.
16. Олійник П.В. Предмет злочинів проти власності: поняття, види, кримінально-правове значення : монографія. Харків : Право, 2011. 208 с.
17. Ємельянов В.П. Кримінальне право України: Загальна частина. Основні питання вчення про злочин : наук.-практ. посіб. Харків : Право, 2018. 142 с.